

ภาพ: เจว็ดและรูปเคารพภายในศาลหลวงพ่อหนุมาน ตำบลยี่สาร อำเภอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
ที่มา: รัตน์พล ชื่นคำ

คติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ “เจ้าพ่อหนุมาน” ในสังคมไทย¹ Folk Beliefs and Worship of Chao Pho Hanuman in Thai Society

รัตน์พล ชื่นคำ²

Rattanaphon Chuenka

E-mail: rattanaphon.chuenka@g.swu.ac.th

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์³

Panupong Udomsilp

สุกัญญา สุจฉายา⁴

Sukanya Sujachaya

Received: August 3, 2021

Revised: September 9, 2021

Accepted: October 14, 2021

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญานิพนธ์เรื่อง “พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทย” หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับทุนอุดหนุนการทำกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2564

This research article is a part of the dissertation entitled “Worship of Characters from Ramekien in Thai Society”, Doctor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University. This research and innovation activity is funded by National Research Council of Thailand (NRCT), Fiscal Year 2021.

² นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ D.A. Student, Doctor of Arts Program in Thai Language, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ Asst. Prof., Thai Language Program, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University

⁴ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ภาควิชาช่างสำนักศิลปกรรม สาขาวิชาวรรณกรรมพื้นบ้าน ราชบัณฑิตยสภา Prof. Emeritus, the Associate member of Fine Arts Institute in Folk Literature field, The Royal Society

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทย โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม ช่วง พ.ศ. 2562-2564 วิเคราะห์และตีความข้อมูลตามแนวคิดทฤษฎีทางคติชนวิทยา ผลการวิจัยพบว่า ศาลเจ้าพ่อหนุมานเท่าที่พบในปัจจุบันมีจำนวน 8 แห่ง ได้แก่ 1. ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ 2. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ 3. ศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม 4. ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี 5. ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี 6. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 7. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) จังหวัดปราจีนบุรี และ 8. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) จังหวัดปราจีนบุรี สะท้อนถึงความเชื่อถือตัวละครหนุมานจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ของคนในภูมิวัฒนธรรมภาคกลาง ผู้วิจัยยังพบว่าที่มาของความเชื่อแบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม คือ 1. ความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่ 2. ภูมินามของสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครหนุมาน 3. รูปแกะสลักในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยน้ำมา 4. ปูนปั้นรูปหนุมาน 5. ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน และ 6. ความเชื่อเรื่องทหารบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ์ พิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานสื่อถึงการบวงสรวง “ผีอารักษ์” บนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา คติพราหมณ์ และธรรมเนียมจีน

คำสำคัญ: รามเกียรติ์ หนุมาน ผีอารักษ์ ความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือผีอารักษ์

Abstract

This research paper aimed to examine folk beliefs and worship of Chao Pho Hanuman in Thai society. The data were collected from field studies during 2019-2021, which had been analyzed and interpreted according to folklore methodologies. It was found that there were eight Hanuman shrines today, namely, 1) Chao Pho Kamhaeng Hanuman Shrine in Taling Chan District, Bangkok, 2) Chao Pho Hanuman Shrine in Chomthong District, Bangkok, 3) Luang Pho Hanuman Shrine, Samut Songkhram Province, 4) Somdet Phra-ong Than Hanuman Shrine, Kanchanaburi Province, 5) Chao Hanuman Shrine, Phetchaburi Province, 6) Chao Pho Hanuman Shrine, Prachuap Khirikhan Province, 7) Chao Pho Hanuman Shrine

(Hanuman's swamp), Prachinburi Province, and 8) Chao Pho Hanuman Shrine (Hanuman's tributary), Prachinburi Province. All reflect that folk beliefs and worship of Chao Pho Hanuman has been originally derived from Ramakien, Siamese-versioned Ramayana. Then this divine monkey is worshipped as a sacred spirit amongst the Central Thai. In addition, it was also found that the beliefs can be categorized into six aspects: 1) Hanuman (along with natural monkeys) as a guardian spirit, 2) Hanuman Placenames, 3) sacred floating sculpture of Hanuman, 4) sculpture of Hanuman, 5) Hanuman's spirit mediums, and 6) the belief of Phra Ram and Phra Lak's monkey soldier. Worship of Chao Pho Hanuman, herein, can be assumingly traced back to "guarding spirit worship" based on indigenous belief, Buddhism, Hinduism, and Chinese belief.

Keywords: Ramakien, Hunuman, guardian spirit, guardian-spirit belief and worship

บทนำ

นิทานเรื่องพระรามเป็นเรื่องเล่าที่แพร่หลายมากที่สุดเรื่องหนึ่ง เฉพาะในอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดเรื่องนี้ พบทั้งสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์เป็นจำนวนมาก นิทานเรื่องพระรามได้รับความนิยมมากและได้แพร่กระจายเข้าสู่ประเทศต่าง ๆ เฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น นอกจากประเทศไทยแล้ว ยังพบวรรณกรรมเรื่องพระรามทั้งที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย พม่า ลาว และเขมร แต่ละประเทศก็มีหลายสำนวน นิทานเรื่องพระรามในประเทศไทยพบในรูปแบบต่าง ๆ ทั่วทุกภาค นอกจากมีเรื่องเล่าที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะแล้วยังมีวรรณกรรมลายลักษณ์อีกหลายสำนวน (Nimmanahaeminda, 2003, pp. 1-2)

การสร้างสรรคินิทานเรื่องพระรามในสังคมไทยไม่เพียงแต่ปรากฏในรูปแบบวรรณกรรมราชสำนักและวรรณกรรมท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังอยู่ใน "วิถีชีวิตไทย" หลากหลายด้าน ดังที่ Sathienkoses (1952, pp. 181-182) กล่าวถึงคติความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่องรามเกียรติ์ว่า "เรื่องรามเกียรติ์แต่ก่อนนั้นประชาชนคนนับถือเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ เป็นจริง จนมีคติว่าถ้าใครเขียนรูปในเรื่องรามเกียรติ์ไม่ให้ครูเสียก่อน

ก็จะรับเคราะห์เหมือนกันเป็นต่าง ๆ ถ้าเอารูปหรือหัวโขนเข้าบ้านก็ถือว่าร้อนนัก เป็นอย่างเดียวกับเอาพระพุทธรูป บาตร และผ้าเหลืองเข้าบ้าน” และ “ในตำราโหราหมอดูของเก่ามักอ้างเรื่องในรามเกียรติ์มาเปรียบเทียบกับในข้อที่ทำนาย แสดงว่ารามเกียรติ์เป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทย” (Sathienkoses, 1952, p. 174)

เรื่องเล่าเกี่ยวกับรามเกียรติ์ปรากฏเป็นภูมินามและตำนานสถานที่ทั่วประเทศ เช่น ทะเลชุบศร จังหวัดลพบุรี เขาสรรพยา จังหวัดชัยนาท ถ้ำพาลี จังหวัดพิจิตร ห้วยสุครีพ จังหวัดชลบุรี เขาทรพีและถ้ำทรพี จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบว่ามีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์มีศาลและเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นถึงการเคารพนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน โดยมักเรียกตัวละครศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นว่า “เจ้าพ่อ” หรือ “เจ้าแม่” จากการเก็บข้อมูลศาลตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์จากภาคสนามระหว่าง พ.ศ. 2562-2564 พบว่ามีตัวละครศักดิ์สิทธิ์จากเรื่องรามเกียรติ์รวมทั้งสิ้น 14 ตัวละคร ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ หนุมาน พาลี สุครีพ องคต ชุมพูนาน มัจฉานุ นางเบญกาย ทรพา และทรพี ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน หากจัดแบ่งตามประเภทของตัวละครตามเรื่องรามเกียรติ์แล้วพบว่ามีการนับถือตัวละครพระ ตัวละครนาง ตัวละครยักษ์ ตัวละครลิง และตัวละครเบ็ดเตล็ด

จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยยังพบว่าศาลตัวละครหนุมานพบมากที่สุด มีจำนวนทั้งสิ้น 8 แห่ง ในพื้นที่วัฒนธรรมภาคกลาง สะท้อนถึงการนับถือตัวละครหนุมานอย่างแพร่หลาย บทความวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาในประเด็นคติความเชื่อและพิธีกรรม การนับถือตัวละครหนุมานในฐานะ “เจ้าพ่อหนุมาน” เป็นสำคัญ

ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีงานศึกษา 4 เรื่องที่เป็นแนวทางให้แก่ผู้วิจัยในการวิเคราะห์และตีความข้อมูล ได้แก่

1. *Hanuman: The Power-Dispensing Monkey in North Indian* ของ Leonard T. Wolcott (1978) แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อการนับถือหนุมานในฐานะเทพเจ้าของกลุ่มผู้พูดภาษาโกซบุรี ในดินแดนแถบตะวันตกของรัฐพิหารและแถบตะวันออกของรัฐอุตตรประเทศ พื้นที่ดังกล่าวมีการนับถือบูชาหนุมานในฐานะผู้เป็นต้นแบบด้านความกล้าหาญและพลกำลัง สัมพันธ์กับตำนานท้องถิ่นและวรรณกรรมรามายณะที่มีแพร่หลาย การศึกษาพบว่ามีศาลหนุมานเป็นจำนวนมากตามที่ต่าง ๆ และปรากฏรูปเคารพภายในศาล นอกจากนั้นยังปรากฏรูปเคารพหนุมานร่วมกับพระรามและ

พระแม่สีดา และปรากฏในศาลพระศิวะที่เรียกว่า “ศิवालัย” ผู้ที่นับถือเทพหนุมานส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย เพื่ออ้อนวอนขอในเรื่องความปลอดภัยและความเป็นอยู่ในชีวิต ขณะที่ผู้หญิงบูชาเพื่อขอให้ช่วยขจัดปัดเป่าความแห้งแล้งของพื้นที่ ผลการศึกษา ยังได้กล่าวถึงศาลหนุมานและคติการนับถือบูชาหนุมานของกลุ่มคนผู้พูดภาษาโกซบุรี ว่ามีการถวายเมล็ดพันธุ์พืช ดอกไม้ และขนมหวานที่หนุมานชื่นชอบมีชื่อว่า rot วันประจำหนุมานเชื่อว่าเป็นวันเสาร์ บ้างก็ว่าวันอังคาร ผู้ที่นับถือบูชาจะถุบน้ำมัน หรือชาด หรือดินสีแดงที่รูปเคารพ มีความเชื่อว่าทั้งน้ำมันและผงหรือดินสีแดงเป็นสิ่งที่หนุมานโปรดปราน สีแดงบนร่างของหนุมานยังเชื่อมโยงไปถึงหินสีชาดว่ามีฤทธิ์ช่วยทำลายหรือ บดขยี้ยักษ์ ในขั้นตอนการบูชาจะมีการกล่าวบทสรรเสริญความงามและความกล้าหาญของเทพหนุมานอีกด้วย

2. *ตำนานและพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชา: ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคม วัฒนธรรมที่บ้านเขายี่สาร* ของ Songsiri (2001) พบว่า ตำนานคุณปู่ศรีราชามีบทบาท ความศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนยี่สาร เนื้อหาในตำนานกล่าวถึงวีรบุรุษและการเกิดขึ้นของชุมชน เป็นการแสดงออกถึงตัวตนและรากเหง้าของชาวยี่สาร ทั้งตำนานและพิธีกรรมมีบทบาท ในการสร้างบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรม และสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้ง จากการปรับเปลี่ยนความเชื่อและพิธีกรรมที่ผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา เป็นผลมาจากการรับความทันสมัยจากการเปิดโลกทัศน์ติดต่อกับภายนอก ตำนาน พิธีกรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ ของชุมชน นอกจากคุณปู่ศรีราชาแล้ว ในชุมชนยี่สารยังมีความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ ของคุณปู่หัวละมาน หรือคุณปู่หนุมาน ซึ่งเชื่อว่าเป็นพี่น้องกับคุณปู่ศรีราชา หากแต่ ในตำนานไม่พบว่ามีการระบุถึงคุณปู่หัวละมานแต่อย่างใด Songsiri (2001, p. 33) บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับศาลคุณปู่หัวละมานไว้ตอนหนึ่งว่า “มีศาลคุณปู่หัวละมาน ที่เชื่อกันว่าเป็นพี่น้องกับคุณปู่ศรีราชา ศาลเป็นอาคารไม้ทรงไทยยกพื้นสูง เหมือนกับ ศาลทั่ว ๆ ไปที่พบในหมู่บ้านตามเขตนี้ที่ตั้งอยู่อีกฝั่งคลองหนึ่ง และยังมีไม้ไผ่เจ็ด แทนตัวคุณปู่หัวละมาน ทั้งยังมีหัวจระเข้กีดด้วย อย่างไรก็ตามมีความพยายามเปลี่ยน ชื่อคุณปู่หัวละมานให้เป็นคุณปู่หนุมาน เพื่อจะได้เข้าใจความหมายกันได้ดีขึ้นเมื่อราว 5 ปีที่ผ่านมา ในงานปีคุณปู่ศรีราชายังมีการลงทรงของคุณปู่หัวละมานด้วย ร่างทรง จะทำกิริยาคัลล้าย ๆ ลิง ที่สื่อถึงความเป็นคุณปู่หนุมาน แต่การลงทรงนี้ได้เลิกไปแล้ว” Songsiri (2001, p. 79) ยังได้บันทึกเรื่องพิธีกรรมเข้าทรงคุณปู่หัวละมานไว้อีกตอนหนึ่งว่า

“ผู้ที่รับเป็นร่างทรงของเจ้าพ่อหัวละมานในปัจจุบันนั้น เป็นชายอายุเพียง 20 ปีเศษ และต้องรับเป็นร่างทรงเนื่องจากประสบอุบัติเหตุจนคาดกันว่าน่าจะเสียชีวิต แต่ก็สามารถรอดชีวิตมาได้ แต่มีลักษณะเป็นคนที่ค่อนข้างเหม่อลอย ต่อมาเจ้าพ่อหัวละมานได้ลงมาประทับและขอเป็นร่างทรง ซึ่งครั้งแรกเจ้าตัวไม่ยอมรับ ทำให้เจ็บป่วยอยู่เป็นเวลานาน ภายหลังได้ไปบวชเป็นพระก็ยังไม่หายเป็นปกติ จนต้องยอมรับเป็นร่างทรงในที่สุด การลงทรงของเจ้าพ่อหัวละมานมักจะมาโดยไม่มีพิธีการล่วงหน้า แต่มักจะมาลงทรงเมื่อมีการเชิญคุณปู่ศรียาและเจ้าพ่อหัวละมานมารับเครื่องเซ่น โดยเมื่อมีการประทับทรง ร่างทรงจะมีกิริยาอาการเหมือนลิง และจะให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปพูดคุยซักถามปัญหาต่าง ๆ และขอความช่วยเหลือได้”

3. การวิเคราะห์หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของ Jeennoon (2004) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ตัวละครหนุมานเชิงเปรียบเทียบ ทั้งด้านที่มา ลักษณะ คุณสมบัติ การสร้างและกลวิธีการนำเสนอตัวละคร โดยใช้วรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเปรียบเทียบกับสำนวนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้แก่ สำนวนภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ และภาคตะวันตก ผลการศึกษาพบว่า สำนวนพระราชนิพนธ์นำเสนอให้หนุมานเป็นตัวละครที่สมจริงและอยู่ในอุดมคติ สำนวนภาคเหนือนำเสนอให้หนุมานมีลักษณะดั่งงา สำนวนภาคอีสานนำเสนอให้หนุมานมีลักษณะของพระเอกในนิทาน สำนวนภาคใต้นำเสนอให้หนุมานเป็นคนฉลาด สำนวนภาคตะวันตกนำเสนอให้หนุมานเป็นตัวตลก การศึกษายังพบว่า ลักษณะที่สำคัญของหนุมานที่ปรากฏในทุกสำนวน คือ เป็นทหารที่มีความจงรักภักดี และมีความสามารถทางการรบ

4. หังเจีย (ฉีเทียนต้าเล้ง): ลิงในวรรณกรรมที่กลายเป็นเทพเจ้า ของ Jirapas (2004) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับลิงในวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เรื่องราวการเดินทางของไซอิ๋วที่แพร่กระจายในประเทศไทย ซึ่งมาพร้อมกับความเชื่อและศรัทธาต่อ “หังเจีย” ตัวละครเอกของเรื่อง ตลอดจนศึกษาชีวประวัติความเป็นมาของตัวละครหังเจียในวรรณกรรม ไซอิ๋วก่อนและหลังจากได้รับสมญานาม “ฉีเทียนต้าเล้ง” การศึกษาพบว่า หังเจีย ตัวละครหนึ่งในไซอิ๋วในปัจจุบันกลายเป็น “สัตว์เทพ” ที่เสมือนมีตัวตนดำรงอยู่ในโลกความเป็นจริงและเป็นที่เคารพบูชาของกลุ่มคนหลากหลาย โดยเฉพาะทางใต้ของประเทศจีน ซึ่งมีคติการบูชาลิงมาอย่างยาวนาน สันนิษฐานได้ว่าเมื่อไซอิ๋วเริ่มแพร่หลายไปทั่วประเทศ ชาวจีนในท้องถิ่นที่มีคติการบูชาลิงอยู่แล้วได้ผนวก

การบูชาสิ่งที่มีมาแต่โบราณเข้ากับการบูชาแห่งเจีย โดยชาวจีนภาคใต้มีความเชื่อเรื่องลึง มีจิตวิญญาณคล้ายมนุษย์ เชื่อว่าลึงชราอายุร้อยปีจะกลายเป็นลึงวิเศษ หากอายุพันปีจะกลายเป็นมนุษย์ เรื่องเล่าเช่นนี้ทำให้ชาวจีนบางส่วนไม่กล้าทำร้ายลึง และเรียกลึงว่า “ซือฟู” (อาจารย์) สำหรับ “ลึงขาว” ก็จะได้รับการยกย่องในหมู่ชาวจีน บางท้องถิ่น และกราบไหว้เป็น “ไปเล้งจวิน” หรือ จอมพลขาว เป็นเทพอารักษ์ในหมู่บ้าน ปัจจุบัน ความเชื่อถือและความศรัทธาได้แพร่ขยายมาสู่ดินแดนอื่น จากที่ชาวจีนแผ่นดินใหญ่ ไปตั้งรกรากในที่ต่าง ๆ จึงปรากฏร่องรอยความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าติดตามไปด้วย ดินแดนโพ้นทะเลที่มีชาวจีนหรือลูกหลานชาวจีนอาศัยอยู่มากและมีร่องรอยการ เคารพบูชาแห่งเจียมีตั้งแต่ฮ่องกง ไต้หวัน สิงคโปร์ มาเลเซีย และไทย สันนิษฐานได้ว่า ความศรัทธาในแห่งเจียเข้ามาในไทยพร้อมเรือสำเภาทะเลผ่านการล่องเรือจาก ทางตอนใต้ของจีนมาสู่ท่าเรืออ่าวไทย เช่น ชลบุรี สงขลา ภูเก็ต เมื่อพิจารณาจากความ เชื่อและลักษณะของแห่งเจียที่มีอิทธิฤทธิ์พิสดารพบว่า กลุ่มผู้นับถือมักอธิบายด้วยเรื่อง เล่าพิสดาร สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าทางความคิดของชาวบ้านและยังแสดงถึง ความศรัทธาและความแพร่หลายของเจ้าพ่อแห่งเจียในเมืองไทย นอกจากนี้ยังพบว่า แห่งเจียเป็นเทพขวัญใจของคนหนุ่ม คนทรงแห่งเจียมักเป็นกลุ่มวัยรุ่นอีกด้วย

ผู้วิจัยพบว่าข้อมูลเกี่ยวกับ “ลึงในวรรณกรรม” “หนุมาน” และ “เจ้าพ่อหนุมาน” ที่ได้ศึกษามาก่อนหน้าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย ผู้วิจัยจะได้ใช้เป็นแนวทาง ในการวิเคราะห์และตีความข้อมูลโดยเชื่อมโยงกับ “เจ้าพ่อหนุมาน” ในสังคมไทยต่อไป การศึกษาตีความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ “เจ้าพ่อหนุมาน” ในสังคมไทยนี้จะนำไป สู่ความเข้าใจเรื่องการบูชาลึงในสังคมไทย ซึ่งมีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง จากวัฒนธรรมอื่น ตลอดจนเป็นตัวอย่างของการศึกษาการเปลี่ยนตัวละครจากนิทาน ให้เป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ที่ยังคงมีบทบาทอยู่ในปัจจุบันด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาตีความเชื่อเกี่ยวกับหนุมานในฐานะตัวละครศักดิ์สิทธิ์ ในสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมานในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของศาลและพิธีกรรม ระหว่าง พ.ศ. 2562-2564
 - การสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เช่น ผู้ดูแลศาล ผู้สร้างศาล ผู้ประกอบพิธี คนทรง (ในกรณีที่มีการเข้าทรง) ผู้เข้าร่วมพิธี ผู้สูงอายุและคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง
 - การสังเกตการณ์ โดยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม
3. วิเคราะห์ข้อมูลคติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือตัวละครหนุมานในสังคมไทย
4. เรียบเรียงและเสนอผลการศึกษา

นิยามศัพท์เฉพาะ

“เจ้าพ่อหนุมาน” ในบทความวิจัยนี้ หมายถึง ตัวละครหนุมาน ลิงจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีเจว็ด รูปปั้นหรือรูปแกะสลักเป็นสัญลักษณ์แทนมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อกำแหงหนุมาน เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าพ่อหนุมาน เจ้าหนุมาน หลวงพ่อหนุมาน พ่อปู่หนุมาน และสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อ คือ คติความเชื่อเกี่ยวกับหนุมานในฐานะตัวละครศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทยและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทย ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของความเชื่อถือตัวละครหนุมานในฐานะ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ของชุมชนกับพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติในระดับบุคคลและในระดับชุมชน

คติความเชื่อเกี่ยวกับหนุมานในฐานะตัวละครศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า ศาลเจ้าพ่อหนุมานเท่าที่พบในปัจจุบันมีจำนวน 8 แห่งสะท้อนถึงความเชื่อถือตัวละครหนุมานจากเรื่องรามเกียรติ์ในฐานะ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ปรากฏเฉพาะในพื้นที่วัฒนธรรมภาคกลาง ได้แก่

1. ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ
2. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพฯ
3. ศาลหลวงพ่อหนุมาน ตำบลยี่สาร อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
4. ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัด

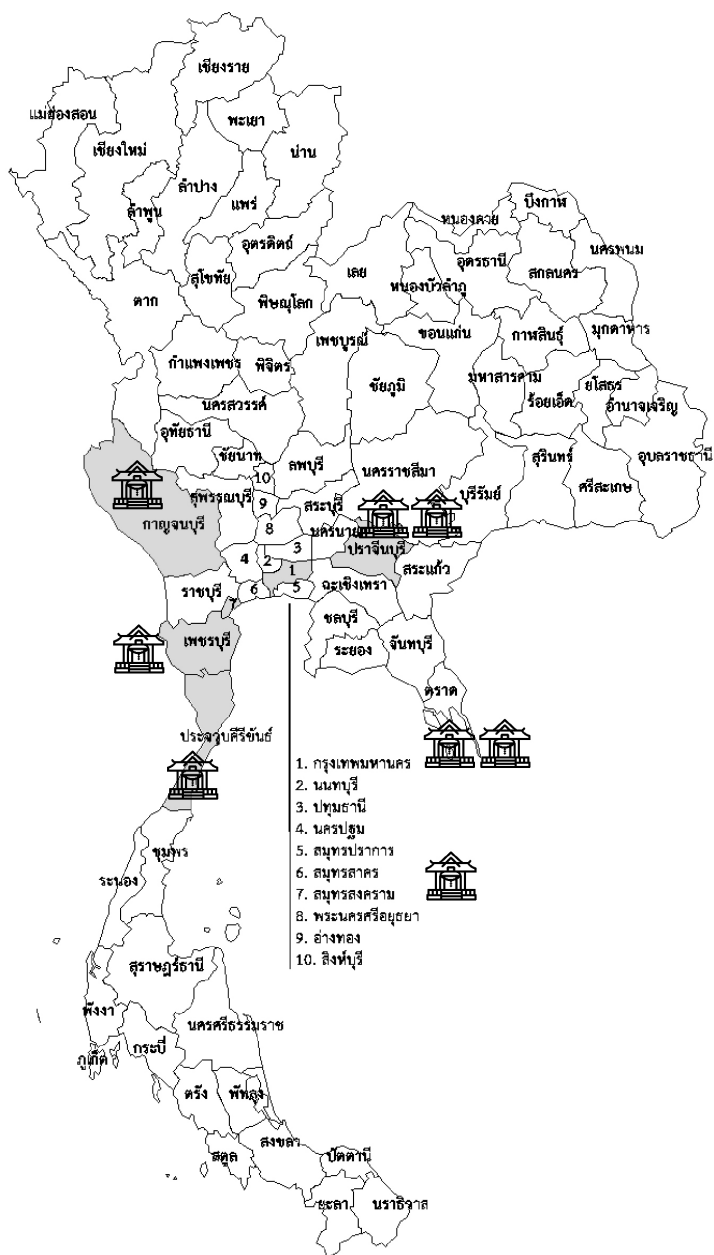
กาญจนบุรี

5. ศาลเจ้าหนุมาน ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
6. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลเขาน้อย อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
7. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) ตำบลเมืองเก่า อำเภอกบินทร์บุรี

จังหวัดปราจีนบุรี

8. ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัด

ปราจีนบุรี

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงการกระจายตัวของศาลเจ้าพ่อหนุมานในประเทศไทย
Adapted from <https://pantip.com/topic/33674015>

ผู้วิจัยพบความคล้ายคลึงและความแตกต่างของศาลเจ้าพ่อหนุมานแต่ละแห่ง
สรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อหนุมาน คติความเชื่อและพิธีกรรม
การนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทย

ชื่อศาลและพื้นที่ตั้ง	สัญลักษณ์ แทนเจ้าพ่อหนุมาน	คติความเชื่อ	พิธีกรรม
ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ	รูปปั้นหนุมาน ถือตรี ในท่าเหาะ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนฉิมพลี เขตตลิ่งชัน นับถือในฐานะผีอารักษ์ ของชุมชน ผู้เป็นบารมีของเจ้าพ่อ พระราม-พระลักษณ์	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ	รูปปั้นหนุมาน ถือตรี ในท่านั่งขัดสมาธิ ห้อยขา	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบางค้อ เขตจอมทอง นับถือในฐานะผีอารักษ์ ของชุมชน	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวัน ศุกร์ เสาร์ อาทิตย์แรก เดือนธันวาคมของทุกปี)
ศาลหลวงพ่อนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม	เจว็ดไม้ ปิดทอง	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบ้านยี่สาร ตำบลยี่สาร นับถือในฐานะผีอารักษ์ ของชุมชน ผู้มีศักดิ์เป็นน้อง/ ทหารบารมีของพ่อปู่ศรีราชา	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวัน ขึ้น 10 ค่ำ - 11 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี)
ศาลสมเด็จพระองค์ท่าน หนุมาน จังหวัดกาญจนบุรี	รูปปั้นหนุมาน ถือตรีและจักร ในท่าลงเหยียบ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนบ้านชุกกุ่ม ตำบลท่ามะขาม นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล - ระดับชุมชน (ทุกวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี)
ศาลเจ้าหนุมาน จังหวัดเพชรบุรี	รูปปั้นหนุมาน ในท่าแบก	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนคลอง กระแจะ ตำบลท่าราบ นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	รูปแกะสลักไม้มีจตุ ถือตรีและพระขรรค์	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหน่วยกองพัน ทหารราบที่ 1 ศูนย์การทหารราบใน พระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับถือในฐานะผีอารักษ์ของหน่วย	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) จังหวัดปราจีนบุรี	รูปเคารพพ่อบุ ในท่านั่งชันเข่า	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหนองหนุมาน ตำบลเมืองเก่า นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล
ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) จังหวัดปราจีนบุรี	รูปเคารพพ่อบุ ในท่านั่งขัดสมาธิ	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำแควหนุมาน ตำบลกบินทร์ นับถือในฐานะ ผีอารักษ์ของชุมชน	- ระดับบุคคล

จากการวิเคราะห์ที่มาของคติความเชื่อถือเจ้าพ่อหนุมาน ผู้วิจัยพบว่าสามารถแบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม คือ

1. **ความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่** มาจากเรื่องเล่ามุขปาฐะของชาวบ้านและสภาพพื้นที่ที่มีลิงอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ในบรรดาลิงจำนวนมากเหล่านี้ คนในชุมชนเชื่อว่ามียิงที่เป็น “ลิงเจ้า” หรือ “ลิงเจ้าที่” ที่มีลักษณะพิเศษ เป็นหัวหน้าลิงที่ปกปักรักษาพื้นที่ จึงเชื่อมโยงกับชื่อตัวละครหนุมานที่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยอย่างดี เห็นได้จากศาลหลวงพ่อหนุมาน จังหวัดสมุทรสงคราม ชาวบ้านในพื้นที่ให้ข้อมูลตรงกันว่า ชุมชนบ้านยี่สารมีสภาพเป็นเกาะ มีลิงอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก โดยมากเป็นลิงแสม พบทั่วไปจนถึงบริเวณอ่าวบางตะบูน จังหวัดเพชรบุรี ที่มีพื้นที่ติดต่อกัน ในชุมชนบ้านยี่สารมีลิงเพิ่มจำนวนขึ้นมาก จนองค์การบริหารส่วนตำบลจัดทำป้ายห้ามให้อาหารลิงโดยเด็ดขาด รวมทั้งให้ข้อมูลผลกระทบจากการให้อาหารลิงว่า เสี่ยงถูกลิงทำร้าย เสี่ยงติดเชื้อโรคจากลิง ธรรมชาติเสียสมดุล ประชากรลิงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และเสี่ยงเกิดอุบัติเหตุจากลิง

ในอดีตเชื่อว่ามีการนับถือลิงโดยกำหนดเรียกชื่อ “พ่อปู่หัวละมาน” ในสมัยหลัง จึงเปลี่ยนมาเรียกว่า พ่อปู่หนุมาน หลวงพ่อหนุมาน คำว่า “หัวละมาน” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นคำที่คนในท้องถิ่นออกเสียงเพี้ยนไปจาก “หนุมาน” คล้ายคลึงกับในพื้นที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ที่เรียกชื่อพิษหนุมานนั่งแท่นว่า “หัวละมานนั่งแท่น”

ผู้วิจัยพบว่าในตำนานคุณปู่ศรีราชาไม่ได้ให้รายละเอียดของพ่อปู่หัวละมานไว้แต่อย่างใด แต่นับว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ คนในชุมชนเล่าว่าเป็นพี่น้องกับคุณปู่ศรีราชา บ้างก็เล่าว่าเป็นทหารเอกของคุณปู่ศรีราชา Nipon Onura (2019) เล่าว่า “คนที่นี้ถือว่าพ่อปู่หนุมานเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ ในอดีตบ้านยี่สารเคยเป็นที่หลบซ่อนของโจรผู้ร้าย ชาวบ้านนิยมไปบนบานศาลกล่าว เมื่อทราบข่าวว่าจะมีโจรมาปล้นหมู่บ้าน ทำให้รอดพ้นจากการปล้นได้” ถึงกับมีการสร้างเหรียญที่ระลึก ด้านหน้าเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ เขียนข้อความ “หลวงพ่อบุ” ด้านหลังเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ เขียนข้อความ “หลวงพ่อหนุมาน” งานประจำปีวัดเขาอีสาร 2516 ด้วย

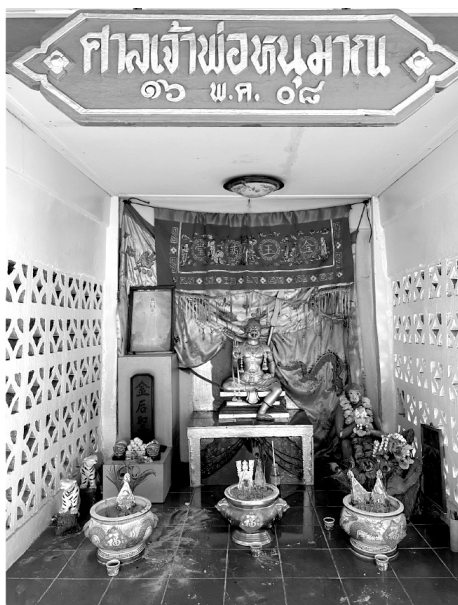
ปัจจุบันมีเจ็ดไม้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อ ในอดีตมีการเข้าทรงโดยร่างทรงจะแสดงอาการเป็นลิง แต่ปัจจุบันพบว่าไม่มีแล้ว ชาวบ้านยังนิยมนำผลไม้ เช่น กล้วย ไปกราบไหว้บนบานพ่อปู่หนุมานอยู่เสมอ ๆ ที่ศาลใน ซึ่งต้องไปทางเรือเท่านั้น

การเปลี่ยนมาเรียกชื่อ “หลวงพ่อหนุมาน” แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา ที่ “บวช” ฝักรักษ์ของชุมชนให้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา เฉกเช่นเดียวกับ ที่ “บวช” เจริตพ่อบุศรัทธาให้กลายเป็นพระพุทธรูปและเรียกว่าหลวงพ่อบุศรัทธา

ภาพที่ 2 ศาลหลวงพ่อหนุมาน ตำบลยี่สาร อำเภอมัทพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
ภายในมีเจ็ดไม้และรูปปั้นหนุมานสีกร ถือตรีและจักร ที่ชาวบ้านผู้นับถือนำมาถวาย

ความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่ดังกล่าวยังปรากฏที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน ในซอย
วุฒากาศ 40 แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพฯ เจ้าพ่อหนุมานเป็นที่เคารพนับถือ
ของคนไทยเชื้อสายจีนและคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก Jitra Wisessaeng (2020) เล่าว่า
“เดิมทีตรงนี้เป็นจอมปลวก ชาวบ้านขอเจ้าที่สร้างบ้าน โดยปักไม้ไว้ ต่อมาคนไปไหว้กัน
นับถือเป็นเจ้าของพื้นที่ สภาพพื้นที่บริเวณนั้นมีต้นไม้ 3 ต้น ชาวบ้านเห็นว่ามียิงปืนอยู่
กระโดดไปมา เชื่อว่าเป็นลิงเจ้า ลิงเทพ หลังจากนั้นมีการเชิญเจ้ามาประทับทรง
ร่างทรงบอกว่าชื่อ “เจ้าพ่อหนุมาน” แล้วจึงมีการตั้งศาลไม้เล็ก ๆ ที่กลางซอย จนย้าย
มาอยู่ตรงที่ปัจจุบัน เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2508”

ภาพที่ 3 ศาลเจ้าพ่อหนุมาน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ

ลักษณะของศาลเจ้าพ่อหนุมานในปัจจุบันเป็นศาลเจ้าไทย แต่มีสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ และการประดับตกแต่งเป็นแบบศาลเจ้าจีน เช่น เส้าฟ้าดิน เต้าเผากระดาษเงิน กระดาษทอง เป็นต้น ในอดีตมีสมาคมศาลเจ้าพ่อหนุมาน มีคณะกรรมการศาลทำหน้าที่บริหารงานด้วย ปัจจุบันสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมเมืองไม่มีสิ่งในบริเวณดังกล่าวแล้ว ผู้อยู่อาศัยละแวกนั้นเป็นคนต่างพื้นที่ คนที่นับถือเจ้าพ่อหนุมานส่วนใหญ่ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่เมื่อถึงกำหนดจัดงานประจำปีก็จะกลับมารวมกัน เพื่อถวายของ เช่น ไห้วประจำปีในช่วงวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์แรกของเดือนธันวาคมของทุกปี

2. ภูมินามของสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครหนุมาน เป็นที่มาของความเชื่อถือเจ้าพ่อหนุมานที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดปราชญ์บุรี สัมพันธ์กับชื่อเมือง “กบินทร์บุรี” ที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความหมายว่า เมืองแห่งพญาวานร สอดคล้องกับชื่อเดิมของพื้นที่คือ “ด่านหนุมาน” ซึ่งเป็นด่านหน้าป้องกันศึกเขมรทางด้านตะวันออก

เหตุที่เรียกว่าด่านหนุมานนั้น มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ตามนิยามในเรื่องรามเกียรติ์ พระราม พระลักษมณ์ และนางสีดา เดินทางมาจำศีลถือบวชอยู่ที่ดงพระราม

(ปัจจุบันคือ มณฑลทหารบกที่ 12 ค่ายจักรพงษ์) เพื่อรบกับทศกัณฐ์ได้หนุมานเป็นทหารเอก จึงแต่งตั้งให้หนุมานเป็นนายด่านเผ่าคอยระวังเหตุการณ์ข้าศึกที่จะลักลอบยกกองทัพมาทางด้านนี้

แต่เดิมนั้น กบินทร์บุรีตั้งอยู่ที่หมู่บ้านหนุมาน ใกล้หนองน้ำใหญ่ เรียกว่า “หนองหนุมาน” ห่างจากที่ตั้งปัจจุบันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 7 กิโลเมตร ซึ่งเคยเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงลิงจำนวนมาก มีลิงใหญ่เป็นหัวหน้าตัวสีขาว ผิดแปลกไปจากลิงอื่น ไม่มีชาวบ้านมารบกวน เพราะถือเป็นลิงเจ้า และด้วยความเชื่อถือจึงพากันตั้งศาลเจ้าขึ้นเป็นที่เคารพสักการะ เรียกว่า “ศาลเจ้าพ่อหนุมาน” ต่อมาเนื่องจากพื้นที่เดิมกันดารน้ำและไม่สะดวกต่อการคมนาคม จึงย้ายมาตั้งเมืองใหม่ที่บ้านปากน้ำเมื่อ พ.ศ. 2449 ซึ่งเป็นที่บรรจบกันระหว่าง “แควหนุมาน” กับ “แควพระปรง” กลายเป็นแม่น้ำปราจีนบุรี จึงสามารถจัดระบบคมนาคมทางน้ำที่สะดวกสบาย มีชัยภูมิที่เอื้ออำนวยต่อการควบคุมและการตรวจภาษี ส่วนหมู่บ้านหนุมานที่ตั้งเมืองเดิมยุบเป็นตำบล คือตำบลเมืองเก่าในปัจจุบัน (Kabin Buri Sub-district Municipality, 2007, p. 15)

จะเห็นว่าภูมินามในพื้นที่มีความเกี่ยวข้องกับหนุมาน ได้แก่ บ้านหนุมาน หนองหนุมาน แควหนุมาน ด่านหนุมาน จนกลายมาเป็นชื่อตำบลและอำเภอ กบินทร์บุรี ในปัจจุบัน สัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ที่เป็นบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ผู้วิจัยพบว่าในพื้นที่ตั้งศาลเจ้าพ่อหนุมานปัจจุบัน พบที่ริมหนองหนุมานและริมแควหนุมาน เป็นคนละศาลกัน โดยศาลที่หนองหนุมานนั้น ชาวบ้านในพื้นที่เล่าเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่เป็นอารักษ์ประจำหนอง ขณะที่ศาลที่แควหนุมานนั้น ชาวบ้านในพื้นที่เล่าเชื่อมโยงกับแควหนุมานว่าเป็นอารักษ์ประจำแคว และจากการพิจารณาสัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อหนุมานในปัจจุบัน พบเป็นรูปพ่อปู่และพ่อปู่ฤๅษี ไม่ใช่หนุมานที่มีลักษณะเป็นลิง จึงวิเคราะห์ได้ว่าเจ้าพ่อหนุมาน คือ อารักษ์ที่สัมพันธ์กับแหล่งน้ำตามภูมินามที่มีมาแต่เดิมซึ่งมีความทับซ้อนกับคติการนับถือลิงเจ้าที่ซึ่งเป็นอีกความเชื่อหนึ่ง

ภาพที่ 4 (ซ้าย) หนองหนุมาน ปัจจุบันคือแก้มลิงหนุมาน

ภาพที่ 5 (ขวา) ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (หนองหนุมาน) ตำบลเมืองเก่า อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปทุมธานี

ภาพที่ 6 (ซ้าย) แควหนุมาน สายน้ำสำคัญที่ไหลผ่านพื้นที่อำเภอบินทร์บุรี

ภาพที่ 7 (ขวา) ศาลเจ้าพ่อหนุมาน (แควหนุมาน) ตำบลกบินทร์ อำเภอบินทร์บุรี จังหวัดปทุมธานี

3. รูปแกะสลักในฐานะวัตตุศักดิ์สิทธิ์ลอยน้ำมา มาจากเรื่องเล่าความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของวัตตุที่ลอยน้ำมา ซึ่งเชื่อว่าเป็นรูปแกะสลักหนุมาน พบที่ศาลเจ้าพ่อหนุมาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

หนุมาน เป็นตราสัญลักษณ์ของหน่วยกองพันทหารราบที่ 1 ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งองค์ผู้บังคับการกรมทหารล่อมวังได้พระราชทานให้กับหน่วย เมื่อ พ.ศ. 2445

ต่อมาใน พ.ศ. 2470 หน่วยได้ย้ายเข้าที่ตั้งใหม่บริเวณท่าพระจันทร์ ได้เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น คือได้ปรากฏรูปแกละสลักไม้รูปหนุมานลอยทวนน้ำจากปลายแม่น้ำเจ้าพระยามาทางต้นน้ำและมาหยุดอยู่ที่ท่าหน้าปากกองพัน กำลังพลทั้งหลายได้เห็นเหตุการณ์อัศจรรย์นั้นก็พากันดีใจว่าหนุมานอันเป็นสัญลักษณ์ของหน่วยได้ปรากฏและอยู่กับหน่วย เพื่อเป็นที่เคารพบูชาและเป็นขวัญกำลังใจให้กับกำลังพล จึงได้พร้อมใจกันทำพิธีอัญเชิญขึ้นมาจากน้ำ ได้เห็นทางที่เป็นปลา จึงทราบว่าเป็นมัจฉานุ แต่ความดีใจและความตั้งใจอันมีศรัทธาอยู่เดิมก็ได้เปลี่ยน เพราะต่างคิดว่าหนุมานมีหน้าที่ไปถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จึงได้ส่งบุตรชาย คือ มัจฉานุ มาเป็นตัวแทน จึงได้ตั้งศาลเจ้าพ่อหนุมานขึ้น แล้วนำมัจฉานุไปตั้งไว้เป็นที่เคารพบูชาที่มาของรูปแกละสลักไม้มัจฉานุนั้นทราบภายหลังว่าเป็นรูปแกละสลักไม้ที่ตั้งอยู่บนหัวเรือมัจฉานุที่จอดอยู่ในเรือพระราชพิธี กองทัพเรือ ซึ่งถูกคลื่นซัดกระแทกจนหัวเรือชนกับเรือ ตกน้ำลอยมา (The First Infantry Battalion, Infantry Center, 2014, p. 3)

หน่วยย้ายที่ตั้งจากท่าพระจันทร์ไปที่จังหวัดลพบุรี เมื่อ พ.ศ. 2480 ได้อัญเชิญเจ้าพ่อหนุมานไปด้วย และย้ายมาที่อำเภอปรามบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. 2509 ปัจจุบันศาลเจ้าพ่อหนุมานอยู่ในค่ายธนระริชต์

เจ้าพ่อหนุมานถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับหน่วยมายาวนานและเป็นที่เคารพของกำลังพลอย่างยิ่ง เมื่อใดที่ผู้บังคับบัญชาระดับสูงมีคำสั่งให้ย้ายไปปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ จะต้องมากราบไหว้สักการะอยู่เสมอ ๆ พลทหารในค่ายเชื่อถือกันมากและนิยมบนบานให้ประสบความสำเร็จในการสอบเลื่อนชั้นยศอีกด้วย สิ่งที่นิยมบนบานคือกล้วยและการวิ่งรอบศาล กล่าวได้ว่า หนุมานเป็นตัวละครทหารเอกที่มีความสามารถเฉลียวฉลาด และจงรักภักดี สอดคล้องกับการเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของกำลังพลทหารอย่างยิ่ง ทั้งยังเป็นมงคลและสอดคล้องกับชื่อค่ายในปัจจุบัน คือ ค่ายธนระริชต์ ซึ่งได้นำมาตามชื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้เกิดปีวอก จึงมีการทำเข็มกลัดที่ระลึกและเหรียญที่ระลึกเป็นรูปหนุมานหาวเป็นดาวเป็นเดือนและกลายเป็นตราสัญลักษณ์ของค่ายธนระริชต์ในปัจจุบัน

ภาพที่ 8 รูปแกะสลักเจ้าพ่อหนุมาน ตำบลเขาน้อย อำเภอปรามบุรี
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

4. ปูนปั้นรูปหนุมาน เป็นที่มาของความเชื่อถือเจ้าหนุมาน พบที่ศาลเจ้าหนุมาน ริมแม่น้ำเพชรบุรี ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ทั้งคนไทยและคนไทยเชื้อสายจีนให้ความเคารพนับถืออย่างมาก คนในชุมชนเล่าว่าเมื่อก่อนเป็นศาลเจ้าเล็ก ๆ ในชุมชน ยกพื้นสูงแค่ฝ่ามือเดียว ต่อมานางแดง ยูนิพันธ์ เป็นผู้บริจาคที่ให้สร้างเป็นศาลเจ้าและมีผู้มีจิตศรัทธาได้สร้างให้เป็นศาลเจ้าที่สูงขึ้น มีหลังคาเป็นกระเบื้องว่าว ปัจจุบันศาลเจ้าได้รับการบูรณะไป 2 ครั้งแล้ว โดยการร่วมแรงร่วมใจของผู้ที่มีจิตศรัทธามาช่วยกันลงแรงทาสีศาลเจ้า เทพื้นให้ดูสวยงามเรียบร้อย องค์เจ้าหนุมานได้มีการสร้างปูนมาห่อองค์ที่เป็นกระดาษ เป็นงานปูนปั้นหนุมานในท่าแบก เชื่อว่าเป็นฝีมือของช่างเมืองเพชรบุรี

คนในละแวกศาลเจ้าหนุมานเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหนุมานว่า เคยเข้าบ้านอยู่แถวนี้เมื่อตอนอายุประมาณ 30 ปี มีคนเล่นหอย ก ข มาเขย่าเซียมซีที่ศาลเจ้าหนุมาน ปรากฏว่าแทงไม่ถูก โหม่มาก เลยจับองค์หนุมานในศาลเจ้าโยนทิ้งน้ำที่ท่าน้ำเพชรบุรี ซึ่งอยู่ใกล้บ้านเจ็กเหลียง ชาวบ้านแถวนี้ไม่รู้เจ้าหนุมานหายไปไหน

แต่กลับไปเข้าฝันลูกชายเจ๊กเหลียงที่อยู่อเมริกาโทรมาบอกให้พ่อไปดูที่ท่าน้ำ “เตี้ยไปเอา
เถามา อยู่ในน้ำใกล้สะพานหนาวจะแยแล้ว” เจ๊กเหลียงเลยไปดูที่ศาล พบว่าองค์หนุมาน
ไม่อยู่ที่ศาล จึงไปตามหาตามตำแหน่งในฝันบริเวณท่าน้ำ ก็พบองค์หนุมานลอยน้ำติดอยู่
บริเวณท่าน้ำ พอพลิกมาก็เป็นองค์หนุมาน จึงอัญเชิญมาประดิษฐานที่ศาลเจ้าตามเดิม
ปัจจุบันท่าน้ำที่ตั้งศาลเจ้าหนุมาน เรียกชื่อตามศาลเจ้าว่า “ท่าน้ำศาลเจ้าหนุมาน” ด้วย
ส่วนใหญ่คนที่มาขอพรมักได้ตามความปรารถนา เช่นขอให้การงานประสบความสำเร็จ
ขอหวยก็มักสมหวัง ขอให้ค้าขายได้ดี คนในตลาดฝั่งตรงข้ามศาลเจ้านับถือกันมาก

ภาพที่ 9 รูปปั้นเจ้าหนุมาน ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง
จังหวัดเพชรบุรี

5. ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน คือ นายเประ แก่นสาร ชาวบ้านชุกกุ่ม
ตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ผู้เป็นร่างทรงของเจ้าพ่อชัยหนุมาน
(เมื่อประทับทรงจะนุ่งผ้าสีแดง) ชาวบ้านจะเรียกว่า “พ่อองค์แดง” และเจ้าพ่อหนุมาน
(เมื่อประทับทรงจะนุ่งผ้าสีขาว) ชาวบ้านจะเรียกว่า “พ่อองค์ขาว” เมื่อประทับทรง
จะสามารถตีสั่งกา หกคะเมน ได้อย่างคล่องแคล่ว แม้จะมีอายุมากแล้ว และบางครั้ง

จะเล่าเนื้อความในเรื่องรามเกียรติ์ตอนศึกต่าง ๆ ที่หนุ่มมานมีบทบาทให้ชาวบ้านฟัง ในอดีตชาวบ้านนิยมมาต่อชะตา อาบน้ำมนต์กันที่บนบ้าน เชื่อว่าน้ำมนต์ของเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์มาก โดยเฉพาะผู้ที่โดนของ โดนคุณไสย นอกจากนั้นหากมีโรคภัยไข้เจ็บ เช่น โรคไข้หัดกระดูก โรคมาลาเรีย เจ้าพ่อก็จะช่วยรักษาจนหายและไม่เคยให้โชคลาภแก่ผู้รับถือศรัทธา ภายหลังนายเปรมได้ยกที่ดินของตนเองสร้างเป็นศาล เรียกว่า ศาลสมเด็จพระองค์ท่านหนุมาน เพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ปัจจุบันนายเปรม แก่นสารเสียชีวิตแล้ว ไม่มีผู้สืบทอดการทรงต่อ ในอดีตจะมีการจัดพิธีบวงสรวงไหว้ครูในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 โดยจัด 2 วัน คือก่อนวันงานช่วงเย็นจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็น และช่วงเช้าเป็นพิธีบวงสรวงไหว้ครู ในปัจจุบันจัดเพียงวันเดียว คือพิธีบวงสรวงไหว้ครู โดยบุตรชายทายาทของนายเปรม

ภาพที่ 10 ชันครูที่สืบทอดมาจากร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน

6. ความเชื่อเรื่องทวารบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ พบที่ ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน ตั้งอยู่ในละแวกบ้านใกล้กับวัดทองบางระมด แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ Mukda Thaihom (2020) กล่าวว่า “เป็นศาลที่บูรณะใหม่คู่กับ ศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ โดยสร้างภายหลังศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณที่อยู่ติดกัน ไม่ทราบประวัติความเป็นมาแน่ชัด ในอดีตมีร่างทรงหนุมาน เมื่อประทับทรงจะแสดงกิริยาโลดโผน แต่ในปัจจุบันไม่มีการประทับทรงแล้ว” ลักษณะศาลเป็นอาคารทรงไทย ทาสีฟ้าเช่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ภายในศาลมีรูปปั้นหนุมานถือตรี ในท่าเหาะ ไม่พบเจี๊วดไม้ ต่างจากศาลเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ ซึ่งมีเจี๊วดไม้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อ คนในชุมชนเชื่อว่าเจ้าพ่อกำแหงหนุมานเป็นทวารบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ มีการนำของมาเช่นหัวหมูและบนบานศาลกล่าว

ภาพที่ 11 ศาลเจ้าพ่อกำแหงหนุมาน

พิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทย

จากความเชื่อถือเจ้าพ่อหนุมานในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน คนในชุมชนและผู้ที่นับถือศรัทธาได้ยึดถือปฏิบัติจนกลายเป็นพิธีกรรมในระดับบุคคล เช่น การถวาย

ของเช่นไหม้ การบนบานศาลกล่าว นอกจากนั้นยังพบพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในระดับชุมชน 3 พิธีกรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการรักษาและสืบทอดคติความเชื่อเรื่องการนับถือผีอารักษ์ของชุมชนที่ยังดำรงอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่

1. งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร จัดขึ้นในช่วงวันขึ้น 10-11 ค่ำ เดือนอ้ายของทุกปี ใน พ.ศ. 2563 องค์การบริหารส่วนตำบลยี่สาร คณะกรรมการศาลหลวงพ่อบุเชยี่สาร และวัดเขยี่สารเป็นผู้จัดพิธี ก่อนวันบวงสรวงจะมีขบวนรถแห่เจว็ดไปในพื้นที่ใกล้เคียงรอบชุมชน คือ เริ่มจากศาลหลวงพ่อบุเชยี่สาร-บางตะบูน-บ้านแหลม-เขาวัง-เขาย้อย-ปากท่อ-ตลาดแม่กลอง-ดอนหอยหลอด และกลับมาที่ศาลหลวงพ่อบุเชยี่สาร (ผ่านพื้นที่ 3 จังหวัด คือ สมุทรสงคราม เพชรบุรีและราชบุรี) เพื่อแจ้งข่าวการจัดงาน ในอดีตจะไปทางเรือและมีระยะทางสั้นกว่านี้ ในวันงานคือ วันขึ้น 11 ค่ำ เดือนอ้าย มีการบวงสรวง นายฉลอง หิรัญวงศ์ หมอพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับเครื่องบวงสรวง มีประธานฝ่ายฆราวาสและฝ่ายสงฆ์เข้าร่วมในพิธี จากนั้นเป็นการแก้บนด้วยอาหารคาวหวาน ละครชาตรี และเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานขึ้นมาปิดทองเจว็ดบนศาลเพื่อความเป็นสิริมงคล มีการออกร้านค้า ในตอนกลางคืนมีมหรสพลิเก ละครชาตรี และดนตรีร่วมสมัย เป็นเวลา 5 วัน 5 คืน ผสมรวมกับการจัดงานประจำปีของวัดไปในคราวเดียวกัน

ภาพที่ 12 ขบวนแห่เจว็ดมีพ่อปู่หนุมานเป็นหนึ่งในสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญของชุมชนบ้านยี่สาร

นอกจากนั้น ทุกปีในวันสุดท้ายของเทศกาลสงกรานต์ คือวันที่ 16 เมษายน ชาวบ้านยี่สารจะนำอาหารคาวหวานมาเซ่นไหว้ที่ศาลหลวงพ่อปู่ยายี่สารและประกอบพิธีเวียนเทียนรอบศาล โดยจะอัญเชิญเจ็ดพ่อปู่หนุมานมาร่วมในพิธี

2. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน จัดขึ้นในช่วงวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์แรก เดือนธันวาคมของทุกปี หรือตามกำหนดนัดหมายของคนในชุมชน แต่จะอยู่ในเดือนธันวาคม (ในอดีตกำหนดเป็นวันที่ 5 ธันวาคมของทุกปี ซึ่งเป็นวันหยุดทำให้ผู้ที่นับถือเจ้าพ่อมาร่วมงานกันได้สะดวก) คนไทยเชื้อสายจีนเรียกงานดังกล่าวว่างาน “เซี้ยซ้ง” หรือ “เสี้ยซ้ง” (หมายถึง งานขอบคุณเทพเจ้าประจำปีของคนจีน) ในอดีตจะจัดงาน 3 วัน 3 คืน มีการบวงสรวงในวันแรกและเปิดโอกาสให้มีเจ้าภาพถวายหนังเจ้าพ่อในวันถัดมา ซึ่งอาจเป็นการแก้บนหรือถวายเป็นการขอบคุณประจำปี ในวันสุดท้ายจะมีการ “เปี้ยสิ่งจ้อย” หรือการเปี้ยวของเซ่นไหว้ เช่น เต็งลั้ง (หมายถึง โคมแขวนของจีน) ของไหว้ต่าง ๆ เช่น ส้ม กล้วย ข้าวสาร เป็นต้น แต่เนื่องจากปัจจุบันอยู่ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ทำให้ชุมชนกำหนดจัดงานเพียง 1 วัน โดยยังคงจัดพิธีบวงสรวง ถวายของเซ่นไหว้ และฉายหนังกลางแปลงถวายเจ้าพ่อซึ่งทำกันมาแต่เดิม เริ่มด้วยการฉายการแสดงเบิกโรงของจีน 3 ชุด ได้แก่ 1. ชุด “เต็ก ย้ง เกียก” ขอบพระคุณผู้เป็นเจ้าผู้เมตตา 2. ชุด “เซียงกี ซ้งจ้อ” นางฟ้าประทานบุตร 3. ชุด “หลี่ ซี้ มั่ง” อัญเชิญโป๊ยเซียน ตามด้วยการฉายหนังไทยที่เป็นที่นิยม ในอดีตมีการแสดงงิ้วและลิเกถวายเจ้าพ่อตลอดคืนด้วย ผู้ที่นับถือเจ้าพ่อหนุมานนิยมขอพรเรื่องทำมาค้าขาย คนในตลาดมักขอให้ขายของได้ (เนื่องจากที่ตั้งศาลเจ้าอยู่ติดกับตลาด แต่ปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่อยู่อาศัย) ขอให้มีความสุขแข็งแรง อยู่เย็นเป็นสุข

ภาพที่ 13 ผู้จัดพิธีนำสักการะเจ้าพ่อหนองหานในช่วงเช้า

3. งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพระองค์ท่านหนองหาน จัดในวันขึ้น 5 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี กำหนดเป็นวันไหว้ครูประจำปี ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่เมื่อครั้ง นายเปรม แก่นสาร ร่างทรงเจ้าพ่อหนองหานยังมีชีวิตอยู่ โดยเป็นการถวายบายศรีและของ เช่น ไหว้ตามธรรมเนียม มีการตั้งหลักชัย (หมายถึง ศาลเกย) และไหว้ศาลพระภูมิเจ้าที่ ร่วมด้วย การจัดพิธีใน พ.ศ. 2563-2564 ดำเนินไปอย่างกระชับตามสถานการณ์ โรคระบาด ในพิธีมีการกล่าวคาถาที่สืบทอดมาว่า “ขออัญเชิญครู-อาจารย์ พระนารายณ์ ท่านท้าวพระยาพาลี ท่านพระยาพ่อหนองหาน พ่อชัยหนองหาน ขออัญเชิญมา ณ ตำแหน่ง เพื่อทำพิธีบูชาครูประจำปี” และมีการนำเทียนที่ใช้ในพิธีมาหยดน้ำตาเทียนลงในโถง น้ำมนต์ เพื่อทำเป็นน้ำมนต์สำหรับชาวบ้านละแวกนั้นนำไปดื่มกินหรือประพรมบ้านเรือน เพื่อความเป็นสิริมงคล ชาวบ้านละแวกนั้นยังนิยมนำของมาแก้บนทุกปี ส่วนใหญ่ เป็นเหล้า เบียร์และพวงมาลัย

ภาพที่ 14 ทายาทวังทรงเจ้าพ่อหนุมนยังคงสืบทอดพิธีบวงสรวงไหว้ครูประจำปี

ผู้วิจัยขอสรุปองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมน
เปรียบเทียบ 3 พิธีกรรม ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมน
ในสังคมไทย

ชื่อพิธีกรรม	วัตถุประสงค์ของพิธี	รูปแบบของพิธี	สัญลักษณ์สำคัญในพิธีและความหมาย
งานประจำปีปิดทอง หลวงพ่อบุเชยสาร	บวงสรวงหลวงพ่อบุเชยสาร พ่อบุเชยสาร พ่อบุเชยสาร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในตำบลยี่สารประจำปี และขอให้ช่วยปกป้องคุ้มครอง คนในชุมชน	แบ่งเป็น 2 พิธีย่อย ได้แก่ พิธีแห่เจว็ด และพิธีบวงสรวง	1. เจว็ดพ่อบุเชยสาร หมายถึง พ่อบุเชยสาร 2. การแห่เจว็ดพ่อบุเชยสาร หมายถึง การแห่ พ่อบุเชยสารรอบพื้นที่ พ่อบุเชยสารปกป้อง คุ้มครองคนในพื้นที่ 3. การปิดทองเจว็ดพ่อบุเชยสาร หมายถึง การสักการะบูชาพ่อบุเชยสาร
งานประจำปี ศาลเจ้าพ่อหนุมน	บวงสรวงเจ้าพ่อหนุมน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในศาล ประจำปี และขอให้ช่วย ปกป้องคุ้มครองผู้ที่นับถือ	พิธีบวงสรวง	1. รูปปั้นหนุมน หมายถึง เจ้าพ่อหนุมน 2. การตีฆ้อง จุดประทัดและจุดเทียนมังกร หมายถึง การเริ่มงานบวงสรวงเจ้าพ่อหนุมน 3. การถวายหนังเจ้าพ่อ หมายถึง การขอบคุณ เจ้าพ่อประจำปีที่ช่วยปกป้องคุ้มครองผู้ที่นับถือ
งานบวงสรวงไหว้ครู สมเด็จพระองค์ท่าน หนุมน	บวงสรวงสมเด็จพระองค์ท่าน หนุมนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในศาลประจำปี และขอให้ช่วย ปกป้องคุ้มครองคนในชุมชน	พิธีบวงสรวง	1. รูปปั้นหนุมน หมายถึง เจ้าพ่อหนุมน 2. ชันครู หมายถึง สิ่งแทนร่างทรงเจ้าพ่อหนุมน 3. น้ำมันดินโอง หมายถึง น้ำมันตของเจ้าพ่อ หนุมน

ผู้วิจัยพบว่าสัญลักษณ์สำคัญของพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานที่แสดง ความสัมพันธ์กับเรื่องรามเกียรติ์ คือ ชื่อเจว็ด รวมทั้งชื่อและลักษณะของรูปปั้นหนุมาน

เมื่อพิจารณารายละเอียดขั้นตอนในพิธีกรรม ผู้วิจัยพบว่าพิธีกรรมการนับถือ เจ้าพ่อหนุมานสื่อถึงการบวงสรวง “ผิอาร์ักษ์” บนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา คติพราหมณ์ และธรรมเนียมจีน ดังนี้

งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเชยี่สาร ผสมผสานความเชื่อทั้ง 4 อย่าง เด่นชัด การแห่เจว็ดและปิดทองเจว็ดแทนความเชื่อดั้งเดิม การนิมนต์พระสงฆ์ร่วม ในขบวนแห่และพิธีเจริญพระพุทธมนต์ การ “บวช” เจว็ดพ่อบุหนุมานให้เป็นหลวงพ่ หนุมานแสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา การบวงสรวงเทพยดาตั้งปรากฏในคำกล่าว อัญเชิญเทพยดาฝ่ายพราหมณ์มาร่วมในพิธีดำเนินตามคติพราหมณ์ การตีฆ้องและจุด ประทัดให้สัญญาณเริ่มพิธี (ในอดีตระหว่างการอัญเชิญเจว็ดพ่อบุหนุมานทางเรือจาก ศาลในมาที่ศาลนอก จะต้องมีผู้ตีฆ้องหรือฆ้องเงินตลอดการอัญเชิญ) อาหารและเครื่อง เช่น ไห้ว เช่น ขนมเปียะ กระดาษเงิน กระดาษทอง เป็นร่องรอยของธรรมเนียมจีนที่ยัง คงหลงเหลือตกค้างอยู่

งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน สื่อถึงความเชื่อดั้งเดิมและธรรมเนียมจีน เห็นได้จากการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลด้วยรูป 16 ดอก แบ่งเป็นการไหว้ฟ้าดิน ไหว้เจ้าพ่อเจ้าแม่ ไหว้เจ้าที่ และไหว้เสาช้ายขวา (ในอดีตมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เย็นด้วย แต่ในปัจจุบันได้ยกเลิกไป) การประดับตกแต่งศาล อาหารและเครื่องเช่น ไห้ว เช่น ขูดซาแซ ผลไม้ ขนมกวยฮ่าย ขนมห้องถั่วก้วย (ขนมกวยฮ่ายสี่ชมพู ทรงสามเหลี่ยม) กระดาษเงิน กระดาษทอง เป็นต้น

งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน สื่อถึงความเชื่อดั้งเดิม จากการบูชาเจ้าพ่อหนุมานที่เป็นอารักษ์ของชุมชน คติพราหมณ์จากพิธีบวงสรวงและ เทพยดาที่กล่าวอัญเชิญมาร่วมในพิธี และธรรมเนียมจีนจากอาหารและเครื่องเช่น ไห้ว เช่น ขนมเปียะ กระดาษเงิน กระดาษทอง (ในอดีตมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เย็นด้วย แต่ในปัจจุบันได้ยกเลิกไป)

กล่าวได้ว่าพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทยปัจจุบันยังคง สื่อความหมายถึงการบวงสรวง “ผิอาร์ักษ์” ของชุมชนตามคติความเชื่อเรื่องการนับถือ ผิอาร์ักษ์และแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อและวิถีปฏิบัติจากพุทธศาสนา คติพราหมณ์ และธรรมเนียมจีนตามกลุ่มชนผู้นับถือ ผู้จัดพิธี ผู้ประกอบพิธี และบริบท ทางสังคมและวัฒนธรรมภาคกลาง

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือ “เจ้าพ่อหนุมาน” ในสังคมไทย ผู้วิจัยพบว่าคติความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวปรากฏเฉพาะในพื้นที่วัฒนธรรมภาคกลาง แสดงให้เห็นถึงการนับถือหนุมาน ตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ที่กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยนับถือในฐานะผีอารักษ์ของชุมชน ที่มาของคติความเชื่อแบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม คือ 1. ความเชื่อเรื่องลิงเจ้าที่ 2. ภูมินามของสถานที่ที่เกี่ยวกับตัวละครหนุมาน 3. รูปแกะสลักในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์ลอยน้ำมา 4. ปูนปั้นรูปหนุมาน 5. ร่างทรงเจ้าพ่อหนุมาน และ 6. ความเชื่อเรื่องทหารบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ์ สะท้อนวิถีคิดของกลุ่มคนที่เชื่อมโยง “ลิงเจ้าที่” ที่มีลักษณะพิเศษกับอนุภาคตัวละครหนุมานจากเรื่องรามเกียรติ์ วิถีคิดในการเชื่อมโยงภูมินามสถานที่กับตัวละครในเรื่องเล่ารามเกียรติ์ ประจักษ์ ทั้งยังสะท้อนการรับรู้ตัวละครหนุมานผ่านงานศิลปกรรม ได้แก่ งานแกะสลักโขนเรือพระที่นั่งและงานปูนปั้น สะท้อนคุณลักษณะของตัวละครที่มีอิทธิฤทธิ์ พลกำลังและมนต์วิเศษผ่านร่างทรงและการนับถือในฐานะทหารบริวารของเจ้าพ่อพระราม-พระลักษณ์ คติความเชื่อดังกล่าวได้รับการสืบทอดโดยคนในชุมชนและผู้ที่นับถือศรัทธาจนยึดถือปฏิบัติเป็นพิธีกรรมในระดับบุคคลและในระดับชุมชน พิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในระดับชุมชนปรากฏ 3 พิธีกรรม คือ 1. งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อบุเขายี่สาร 2. งานประจำปีศาลเจ้าพ่อหนุมาน 3. งานบวงสรวงไหว้ครูสมเด็จพะองค์ท่านหนุมาน มีจุดประสงค์สำคัญคือเพื่อบวงสรวง “ผีอารักษ์” ประจำปี มีเจิวัดหรือรูปปั้นหนุมานเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพิธี สื่อความหมายถึงเจ้าพ่อหนุมาน ดำเนินไปบนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา คติพราหมณ์ และธรรมเนียมจีน

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยขออภิปรายผลการวิจัยคติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมานในสังคมไทย ดังนี้

1. **ลักษณะและบทบาทของตัวละครหนุมานกับเจ้าพ่อหนุมาน** ผลการศึกษาพบว่า สัญลักษณ์แทนเจ้าพ่อหนุมานส่วนใหญ่สัมพันธ์กับตัวละครหนุมาน เช่น รูปกายสีขาว การเรียกร่างทรงว่า “พ่องค์ขาว” รูปเคารพเจ้าพ่อส่วนใหญ่ถือตรีเป็นอาวุธประจำกาย แม้ในการประทับทรงเจ้าพ่อหนุมานที่จังหวัดกาญจนบุรี ตรียังเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ใช้ในการรักษาโรคแก่คนในชุมชนด้วย เมื่อพิจารณาด้านบทบาทก็พบว่า

เจ้าพ่อหนุมนดำรงอยู่ในฐานะ “ผู้ปกป้องรักษา” พื้นที่ ป้องกันอันตรายจากโจรผู้ร้าย ผู้รักษาด่านชายแดนด้านตะวันออกและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหน่วยทหารในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สัมพันธ์กับบทบาทของตัวละครหนุมน คือ เป็นทหารที่มีความจงรักภักดี และมีความสามารถทางกระบี่ ดังผลการศึกษาของ Jeennoon (2004)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพ่อหนุมนกับเจ้าพ่อเห้งเจีย เนื่องจากเป็น คติความเชื่อเรื่องการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์กัน ทำให้บางครั้งเกิดความเข้าใจสับสนว่าเป็น ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อหนุมนหรือเจ้าพ่อเห้งเจีย ดังงานศึกษาของ Jirapas (2004) ที่ กล่าวถึงคตินับถือเจ้าพ่อเห้งเจียของคนไทยเชื้อสายจีนในประเทศไทยว่าพบแพร่ หลายในพื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก เช่น กรุงเทพฯ สมุทรสาคร ชลบุรี เป็นต้น ผู้วิจัยพบว่าที่ศาลเจ้าพ่อหนุมน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ มีกระถางรูปภายในศาล เขียนว่า “ไต่เสี่ยฮุกโจ้ว” ซึ่งหมายถึงเจ้าพ่อเห้งเจีย อาจสื่อให้เห็นถึงการเชื่อมโยงว่า เจ้าพ่อหนุมนกับเจ้าพ่อเห้งเจียเป็นองค์เดียวกัน ขณะที่ผู้นับถือส่วนใหญ่กล่าวว่า เป็นคนละองค์กัน เนื่องจากศาลเจ้านี้เป็นศาลเจ้าไทย จึงได้ชื่อว่าเจ้าพ่อหนุมน และเป็นชื่อที่มีมาแต่เดิม ผู้วิจัยพิจารณาลักษณะอาคารศาลพบว่า เป็นศาลเจ้าไทย รูปเคารพที่เป็นหนุมนกายสีขาว ถือตรี สื่อความหมายอย่างชัดเจนว่าหมายถึงเจ้าพ่อ หนุมน แม้การเซ่นไหว้ในปัจจุบันจะดำเนินตามธรรมเนียมจีน และอาจพิจารณาได้อีก ประการหนึ่งว่า องค์ไต่เสี่ยฮุกโจ้วที่กระถางรูปนั้นเป็นเทพที่คนไทยเชื้อสายจีนนับถือ ร่วมด้วย ดังปรากฏกระถางรูปเขียนชื่อเจ้าแม่ทับทิมและจูเว่ยฮกเซ็ง ซึ่งได้อัญเชิญมา สถิตที่ศาลภายหลัง

ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มคนที่นับถือศรัทธาเจ้าพ่อหนุมนส่วนใหญ่เป็นคนไทย เชื้อสายจีนแต่ใจ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Amornwanitsak (2016) ที่กล่าวว่า ชาวจีนแต่ใจได้เปิดรับความคิดและคติความเชื่อของไทยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการ ดำเนินชีวิต เรียกการยอมรับนี้ว่าการประนีประนอมทางวัฒนธรรม ซึ่งการที่กลุ่มชาวจีน บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทยก็เป็นส่วนหนึ่งของการประนีประนอมทางวัฒนธรรมนั่นเอง

3. ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อและพิธีกรรมการนับถือเจ้าพ่อหนุมน กับสภาพภูมิศาสตร์ภาคกลาง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเล ผู้วิจัยพบว่า รูปแกะสลักในฐานะวัตถุก่อด้วยดินเหนียวและเรื่องเล่าอนุทินของปูนปั้นรูป หนุมนลอยไปติดที่ท่าน้ำสอดคล้องกับการศึกษาของ Puriwanchana (2005) ที่พบว่า อนุภาคที่เกี่ยวกับสิ่งของลอยน้ำเป็นอนุภาคเด่นในตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่ง

ทะเลภาคกลาง คล้ายคลึงกับอนุภาคสากล F 804 floating rock แบ่งเป็นอนุภาคสิ่งของ ลอยตามน้ำ อนุภาคสิ่งของลอยทวนน้ำ และอนุภาคสิ่งของลอยวนอยู่กับที่ โดยเชื่อว่า วัตถุศักดิ์สิทธิ์นั้นมีวิญญานสถิตอยู่ ผู้วิจัยยังพบว่าพื้นที่ชุมชนบ้านยี่สารมีสภาพเป็นป่า ชายเลน เป็นที่อยู่อาศัยของลิงแสมจำนวนมากและเป็นบ่อเกิดของคติการนับถือลิงเจ้า ที่ในฐานะ “พ่อปู่หนุมาน” อีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่าหนุมานเป็น “วานรเทพ” ที่มีผู้นับถือแพร่หลายในสังคม วัฒนธรรมไทยภาคกลาง มีบทบาทตอบสนองความต้องการทางใจของบุคคลและเป็น ศูนย์รวมพลังของชุมชนอยู่ในปัจจุบัน สอดคล้องกับที่ Nathalang (2012) กล่าวว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เป็นกลไกทางวัฒนธรรมอันหนึ่งที่บทบาท ในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคม ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติอย่างแพร่หลาย ในวัฒนธรรมของชาติไทและในกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในอุษาคเนย์และในเอเชีย

References

- Amornwanitsak, S. (2016). Chaopho Khaotok: The Thai Guardian Angel that Became a Chinese God. *International Journal of East Asian Studies*, 20(2), 1-21.
- Jeennoon, P. (2004). *An Analysis of Hunuman in Various Versions of The Ramakien* (Master's Thesis). Silpakorn University, Nakhon Pathom.
- Jirapas, J. (2004). *Heng Chia: From Literature to Monkey God*. Bangkok: Matichon.
- Kabin Sub-district Municipality. (2007). *50 years of Kabin Sub-district Municipality*. Prachinburi: Ban Punam.
- Nathalang, S. (2012). Village and City Guardian Spirits Persistence of Belief and Ritual Concerning Guardian Spirits in Current Thai-Tai Societies. *Journal of Thai Studies*, 8(1), 41-68.
- Nimmanahaeminda, P. (2003). The Story of Rama in Tai Societies. *Ramayana Symposium*. Conference Report of the Story of Rama, Ramayana, Ramakien at Chulalongkorn University, Bangkok.

- Onura, N. (2019, December 25). *Interviewed by Rattaphon Chuenka* [tape recording]. Yisan District, Samut Songkhram.
- Puriwanchana, S. (2005). *The Characteristics of Mythical Legend of Riverine and Coastal Areas in Central Thailand* (Master's Thesis). Chulalongkorn University, Bangkok.
- Sathienkoses. (1952). *The Instrument of Ramakien*. Bangkok: Fine Arts Department.
- Songsiri, W. (2001). *The Myth and Ritual of Khun Phu Sriracha: Reflection on The Socio-Cultural Integration in Yisan Village* (Master's Thesis). Silpakorn University, Bangkok.
- Thaihom, M. (2020, March 21). *Interviewed by Rattaphon Chuenka* [tape recording]. Taling Chan District, Bangkok.
- The First Infantry Battalion, Infantry Center. (2014). *Commemorative of The Founding of The First Infantry Battalion, Infantry Center*. Prachuap Khirikhan: The First Infantry Battalion, Infantry Center.
- Wisessaeng, J. (2020, December 19). *Interviewed by Rattaphon Chuenka* [tape recording]. Chomthong District, Bangkok.
- Wolcott, Leonard T. (1978). Hanuman: The Power-Dispensing Monkey in North Indian Folk Religion. *Journal of Asian Studies*, 37(4), 653-661.